

УДК 1(091)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v042.2023.19>

Я. А. Соболевський

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8251-2744>

доктор філософських наук, доцент,

доцент кафедри історії філософії філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА РЕЛІГІЙНІ ПОГЛЯДИ В ПУРИТАНСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ АМЕРИКАНСЬКОГО МИСЛИТЕЛЯ ТОМАСА ГУКЕРА

Постановка проблеми. Дослідження ранньої американської філософії стають все більш актуальними в контексті зростаючого інтересу дослідників до проблем, пов'язаних з національними філософіями. У XIX столітті, через 100 років після проголошення незалежності, році було засновано Американське історичне товариство (*American Historical Association*), мета якого полягала у збереженні та популяризації історії ранньої Америки. У XX столітті, з нагоди 200-річчя Сполучених Штатів Америки, з'явилась потреба переосмислити національну спадщину, включаючи як матеріальну, так і духовну культуру. Для цього були засновані незалежні дослідницькі центри, інститути ранньої американської історії та культури, а також некомерційні товариства, такі як, наприклад, Товариство Вінтропа (*The Winthrop Society*), що займається історичними та генеалогічними дослідженнями часів колонізації Північної Америки релігійними біженцями з Європи, переважна більшість яких була пуританами.

В історії ранньої американської філософії важливе місце посідає період американського пуританізму. У XX столітті були проведені значні дослідження з історії ранньої американської філософії, серед яких можна відзначити відомого Герберта Шнайдера (*Herbert Wallace Schneider*, 1892–1984 рр.), автора таких праць як «Історія американської філософії» (*A History of American Philosophy*, 1946 р.) [10], «Пуританський розум» (*The Puritan Mind*, 1930 р.) [11] та інші. Інший видатний дослідник – Джозеф Блау (*Joseph L. Blau*, 1909–1986 рр.), автор книги «Люди та рух в американській філософії» (*Men and Movement in American Philosophy*, 1952 р.) [2], дослідив американську думку в її динаміці, окресливши основні рухи та окремих видатних представників. Професор Гарвардського університету Перрі Міллер (*Perry Gilbert Eddy Miller*, 1905–1963 рр.) також здійснив вагомий внесок у дослідження історії ранньої американської філософії, він є автором таких праць як «Розум Нової Англії: Сімнадцяте століття» (*The New England Mind: The Seventeenth Century*, 1939 р.) [8], «Розум Нової Англії: Від колонії до провінції» (*The New England Mind: From Colony to Province*, 1953 р.)

[7], «Релігія та свобода думки» (*Religion and Freedom of Thought* 1954 р.) [6] тощо. У сукупності вони демонструють тенденцію посилення інтересу до ранньої американської філософії, та спроб її переосмислення, в особливості переосмислення значення та ролі пуританських філософів, яким тривалий час відмовляли в цьому статусі.

Провідними діячами Нової Англії XVII ст., які сприяли розвитку американського пуританізму та пуританської філософії, були релігійні та суспільно-політичні лідери, такі як Джон Вінтроп (*John Winthrop*, 1588–1649 рр.), Роджер Вільямс (*Roger Williams*, 1603–1683 рр.), Вільям Пенн (*William Penn*, 1644–1718 рр.) та багато інших. Вони були зацікавлені в набутті знань про «істинне християнство» та відповідей на питання історії, природи людини, її призначення тощо. Незважаючи на те, що ці мислителі були переважно проповідниками та духовними лідерами, вони мали якісну освіту, знали античну літературу й середньовічну філософію, цитували філософів давнини і використовували раціональні доведення для аргументації власних поглядів. Один з таких відомих мислителів був Томас Гукер (*Thomas Hooker*, 1586–1647 рр.).

Аналіз останніх досліджень. Історики філософії намагаються дослідити багатогранну особистість американського мислителя, у тому числі і філософський доробок, який, на жаль, часто залишається поза увагою дослідників. Одним з джерел інформації про життя та творчість Т. Гукера є унікальна енциклопедія пуританізму «Пуритани та пуританство в Європі та Америці: Всебічна енциклопедія» (*Puritans and Puritanism in Europe and America: A Comprehensive Encyclopedia*, 2006 р.). Над цією енциклопедією працював колектив авторів, упорядники Френсіс Дж. Бремер (*Francis J. Bremer*) та Том Вебстер (*Tom Webster*) особисто написали більше сотні статей. Дослідник Джон Фіске (*John Fiske*, 1842–1901 рр.) у своїй книзі «Начала Нової Англії, або пуританська теократія в її відношенні до громадянської та релігійної свободи» (*Beginnings of New England, or the Puritan Theocracy in Its Relation to Civil and Religious Liberty*, 1889 р.) дає високу оцінку інтелектуальному спадку Т. Гукера. Варто зга-

дати статтю Майкла Бессо (*Michael Besso*) «Томас Гукер і його травнева проповідь 1638 року» (*“Thomas Hooker and His May 1638 Sermon”*, 2012 р.) в журналі «Ранні американські дослідження» (*“Early American Studies”*), як нові книги Берда Тіпсона (*Baird Tipson*) «Гартфордський пуританізм: Томас Гукер, Семюел Стоун і їхній жахливий бог» (*“Hartford Puritanism: Thomas Hooker Samuel Stone and Their Terrifying God”*, 2015 р.), так і старі – Джорджа Леона Вокера (*George Leon Walker*) «Томас Гукер: проповідник, засновник, демократ» (*“Thomas Hooker: Preacher, Founder, Democrat”*, 1891 р.).

Мета статті реконструювати та дати оцінку поглядів Т. Гукера, чиї суспільно-політичні та релігійні ідеї мали значний вплив на пуританську філософію та історію ранньої американської філософії.

Виклад основного матеріалу. Дослідження історії американської філософії за допомогою історичних методів дозволяє краще зрозуміти філософські концепції та проблеми, які були висунуті у минулому. Томас Гукер (*Thomas Hooker*, 1586–1647 рр.) був визначним лідером та міністром конгрегацій, але став відомим завдяки своїм зусиллям у розвитку колоніальної Нової Англії. Т. Гукер був відомий своєю майстерною риторикою та прихильністю до загального християнського виборчого права. Він також був ґрунтовним письменником, релігійним філософом, першим міністром у Кембриджі, Массачусетсі. Американський мислитель був одним із перших поселенців Гартфорда та засновників штату Коннектикут. Після конфліктів з пуританськими лідерами Массачусетсу, він заснував колонію Коннектикут. Дослідники вважають Т. Гукера натхненником «Основних постанов Коннектикуту» (*“Fundamental Orders of Connecticut”*), які вважаються першою у світі писаною демократичною конституцією, з ідеєю представницького уряду.

Як стверджують упорядники енциклопедії «Пуритани та пуританство в Європі та Америці: Всебічна енциклопедія» (2006 р.) Ф. Дж. Бремер та Т. Вебстер, американський мислитель народився у липні 1586 року у Марфілді (*Marfield*), що знаходиться в графстві Лестершир (*Leicestershire*), Англія. Він був членом поважної родини, а його батько, за деякими відомостями, служив управителем маєтку місцевої знаті. Розвиток пуританського руху значно вплинув на кар'єру Т. Гукера, і він досить рано потрапив під вплив пуританського світогляду, який визначив його релігійні, політичні, культурні та інші погляди. Він вступив до коледжу Еммануїла в 1604 році, отримав ступінь бакалавра у 1608 році і магістра в 1611 році. Йому вдалося отримати посаду в коледжі, де він працював до 1618 року. У 1625 році Т. Гукер обійняв посаду викладача в Челмсфорд

(*Chelmsford*) в Ессексі (*Essex*), та опікувався гімназією в Літл-Баддоу (*Little Baddow*), запросивши на службу відомого пуританського мислителя Джона Еліота (*John Eliot*, 1604–1690 рр.) своїм асистентом. «Сила ораторського мистецтва Гукера зробила його чимось на кшталт знаменитості в Ессексі, і крім того, він був центром поєднання приватної семінарії та міністерських “вправ”, які вертали до часів елізаветинських “пророцтв”, з одного боку, та рух вперед до пуританської асоціації священнослужителів Нової Англії, з іншого боку» [9, р. 130].

Серед основних праць американського релігійного мислителя необхідно згадати такі роботи як «Бідний християнин, що сумнівається, притягнутий до Христа» (*“The Poor Doubting Christian Drawn to Christ”*, 1629 р.), «Підготовка душі до Христа: або Трактат про розкаяння, в якому відкривається, як Бог розбиває серце і ранить душу під час навернення грішника до себе. Приготування душі до Христа» (*“The Soul's Preparation for Christ: Or, A Treatise of Contrition, Wherein is discovered How God breaks the heart, and wounds the Soul, in the conversion of a Sinner to Himself The Soul's Preparation for Christ”*, 1632 р.), «Прищеплення душі Христу» (*“The Soul's Ingrafting into Christ”*, 1637 р.), «Піднесення душі» (*“The Soul's Exaltation”*, 1638 р.), «Основні закони Коннектикуту» (*“The Fundamental Orders of Connecticut”*, 1639 р.), «Короткий виклад молитви Господньої» (*“A Brief Exposition of the Lord's Prayer”*, 1645 р.), «Виклад принципів релігії» (*“An Exposition of the Principles of Religion”*, 1645 р.), «Огляд суми церковного вчення» (*“A Survey Of The Summe Of Church-Discipline: Wherein The Way Of The Churches Of New England Is Warranted Out Of The Word. London: John Bellamy”*, 1648 р.), «Заява про викуп» (*“The Application of Redemption”*, 1659 р.), «Принаження душі» (*“The Soul's Humiliation”*, 1637 р.).

Протягом англійського періоду творчості американського мислителя він опублікував проповіді, які зробили йому ім'я. Його проповіді «Бідний християнин, що сумнівається, притягнутий до Христа» (1629 р.), «Принаження душі» (1637 р.), «Підготовка душі до Христа: або Трактат про розкаяння, в якому відкривається, як Бог розбиває серце і ранить душу під час навернення грішника до себе. Приготування душі до Христа» (1632 р.) отримали сімнадцять видань у період з 1631 по 1640 р., накладом понад 30 000 примірників.

Американський період життя та інтелектуальної творчості Т. Гукера розпочинається з прибуття до Бостона, штат Массачусетс весною 1633 р. Разом з ним прибули інші відомі мислителі, як, наприклад, Джон Коттон (*John Cotton*, 1585–1652 рр.). Т. Гукер майже одразу приєднався до компанії мігрантів у Ньютауні (*Newtowne*), це

стара назва міста Кембридж (*Cambridge*). Через два роки, у 1635 році жителі Ньютауна скаржилися на те, що їм не вистачає землі, після чого частина населення переїхала до теперішнього Гартфорда (*Hartford*). Життєві обставини привернули увагу й до інших проблем, для американського мислителя окрім проблеми землі постала проблема метафізичного характеру – проблема свободи. Голосування в Массачусетсі було обмежено вільними особами, особами, які були офіційно прийняті до своєї церкви після детального опитування їхніх релігійних поглядів і досвіду. Інша ситуація спостерігалась в сусідніх колоніях, наприклад, у Плімутській колонії чоловікові не обов'язково було бути членом Церкви, але він мав бути обраним Генеральним судом. Бути вільним громадянином означало право голосу, і в Плімуті лише вільні люди могли голосувати до 1632 року. З цим обмеженням виборчого права Т. Гукер не погоджувався, що у свою чергу призвело до суперечок із іншим відомим пуританським філософом Дж. Коттоном. Через загострений конфлікт, невдоволення придушенням пуританських виборчих прав і протиріччя з керівництвом колонії Т. Гукер і Семюель Стоун (*Samuel Stone*, 1602–1663 рр.) у 1636 році змушені були піти та заснувати поселення Гартфорд, назване на честь рідного міста С. Стоуна. В американську історію ці події увійшли як історія заснування колонії Коннектикут, а самих «засновників характеризувала їхня мудрість» [5, р. 30].

Як і С. Стоун, так і Т. Гукер, вони мали гарну освіту, вони вивчали філософію і знаходилися під пануючим у XVII ст. в європейській філософії впливом Пітера Рамуса (*Petrus Ramus*, 1515–1572 рр.). Про філософію американського мислителя пише дослідник Берд Тіпсон (*Baird Tipson*) в книзі «Гартфордський пуританізм: Томас Гукер, Семюел Стоун та їхній жахливий бог» (*"Hartford Puritanism: Thomas Hooker, Samuel Stone, and Their Terrifying God"*, 2015 р.): «Гукер (і Стоун) дотримувалися традиції, що походить від Августина Гіппонського, яка стверджувала, що індивідуальний вибір походить від фундаментальної орієнтації волі. Їхня крайня форма августиніанства вирішальним чином сформувала гартфордську теологію... Гукер і Стоун увібрали філософію рамістів, відфільтровану у вченні Олександра Річардсона, ще один дуже впливовий мислитель, чий позиції формували освіту студентів Гарвардського коледжу протягом майже століття» [12, XI].

Дослідник Джордж Л. Кларк (*George L. Clark*, 1849–1919 рр.) в книзі «Історія Коннектикуту: люди та інститути» (*"A history of Connecticut: its people and institutions"*, 1914 р.) зазначає: «Мешканці Вотертауна, Дорчестера та Ньютауна (Кембридж) ставали все більш неспокійними під вла-

дою Массачусетсу, і привабливість Коннектикуту дуже приманювала їх. Керував міграцією Томас Гукер, людина статурної зовнішності та потужного інтелекту, який закінчив Кембридж у віці двадцяти двох років і деякий час продовжував проживати там викладачем» [3, р. 7].

Американський філософ був активним учасником пуританських диспутів, на яких американські мислителі сперечалися щодо питань релігії, обрядів та свободи волі, вони обговорювали питання влади та церкви. Це були справжні інтелектуальні баталії, які окрім спекулятивних розмислів та проникливої риторики мали й практичний характер. Так, наприклад, за незгоду або вільнодумство з колонії могли заслати у вигнання ідейних опонентів. «Гукер грав важливу роль у церковних справах Нової Англії до кінця свого життя. Він повернувся до Затоки, щоб служити (разом з Пітером Балклі) в суді 1637 року, який засудив Анну Гатчінсон та її послідовників за антиномізм...» [9, р. 132].

З роками американський філософ став більш активним в політичному житті колонії, він міг розкрити свій потенціал як суспільно-політичного діяча та мислителя. Генеральний суд, який представляв Ветерсфілд, Віндзор і Гартфорд, зібрався наприкінці травня 1638 року, щоб створити письмову конституцію. В цей самий час, 31 травня 1638 року Т. Гукер виголосив проповідь у церкві Гартфорда, стверджуючи у висновках, що основа природи влади закладена у вільній згоді людей, саме люди мають встановлювати межі влади. У 1639 році мешканці трьох поселень ратифікували «Основні накази Коннектикуту» (*"Fundamental Orders of Connecticut"*). Американський філософ та історик Дж. Фіске у своїй книзі «Начала Нової Англії, або пуританська теократія в її відношенні до громадянської та релігійної свободи» (1889 р.) називає цю конституцію «першою відомою в історії письмовою конституцією. Це заклало основи американської демократії, Томас Гукер зробив для цього більше ніж будь-хто інший з засновників. Уряд Сполучених Штатів сьогодні є в більшій мірі нащадком уряду Коннектикуту...» [4, р. 127-128].

Висновки. В філософських поглядах Т. Гукер тяжів до рамізму, був активним учасником пуританських диспутів. Його філософські погляди на права та свободи вплинули на появу однієї з перших конституцій в Америці «Основні накази Коннектикуту». Щодо постаті американського мислителя, то про нього існує думка, що «...його прозовий стиль, яким дуже захоплювалися, – економний, безсумнівно логічний і прикрашений блискучою риторикою – сьогодні іноді визнається закритим, сповненим лестоцями і примусовим. Гукер був сильною та талановитою особистістю, яка мала певний статус в Англії та великий ста-

тус в Новій Англії. Він заслуговує на те, щоб його згадували як друга, так і критика, це стосується як його поглядів, так і нього самого» [9, р. 132]. В релігійних поглядах мислитель тяжів до теїзму, він з раціональної точки зору аналізував Святе Писання та молитви, здійснюючи детальний аналіз окремих положень. Він зосереджувався на підготовці до небесного життя та наслідуванні моралістського характеру. Його ідеї демократичного устрою пуританського товариства випередили свій час та вплинули на подальший хід історії Сполучених Штатів Америки.

Література

1. Besso M. Thomas Hooker and His May 1638 Sermon. *Early American Studies*. 2012. Vol. 10, No. 1. P. 194-225.
2. Blau J. L. Men and Movements in American Philosophy. New York, NY: Prentice-Hall, 1952. 403 p.
3. Clark G. L. A History of Connecticut: Its People and Institutions. New York, NY: G.P. Putnam's Sons, 1914. 609 p.
4. Fiske J. Beginnings of New England, or the Puritan Theocracy in Its Relation to Civil and Religious Liberty. Cambridge, MA: Houghton Mifflin Company, the Riverside Press, 1889. 296 p.
5. Love W. D. L. The Colonial History of Hartford. Cheste, CT: Centinel Hill Press, 1974. 369 p.
6. Miller P. Religion and Freedom of Thought. Freeport, NY: Books for Libraries Press, 1971. 64 p.
7. Miller P. The New England Mind: From Colony to Province. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1953. 533 p.
8. Miller P. The New England Mind: The Seventeenth Century. New York, NY: The Macmillan Company, 1939. 528 p.
9. Puritans and Puritanism in Europe and America: A Comprehensive Encyclopedia / (Eds.) Francis J. Bremer and Tom Webster. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2006. 697 p.
10. Schneider H. W. A History of American Philosophy. New York, NY: Columbia University Press, 1946. 646 p.
11. Schneider H. W. The Puritan Mind. New York, NY: H. Holt and Company, 1930. 301 p.
12. Tipson B. Hartford Puritanism Thomas Hooker, Samuel Stone, and Their Terrifying God. Oxford, UK: Oxford University Press, 2015. 476 p.
13. Walker G. Thomas Hooker: Preacher, Founder, Democrat. New York, NY: Dodd Mead, 1891. 203 p.

Анотація

Соболевський Я. А. Суспільно-політичні та релігійні погляди в пуританській філософії американського мислителя Томаса Гукера. – Стаття.

Рання американська філософія сформувалася на тлі процесу колонізації, коли європейські поселенці завоювали нову територію і стали шукати способи організації своєї нової спільноти. Один з найвідоміших діячів цього часу – Томас Гукер – здійснив значний внесок у розвиток ранньої американської філософії.

В історії ранньої американської філософії основні світоглядні орієнтири визначались реаліями колонізації, так, наприклад, видатний суспільно-політичний та релігійний діяч Т. Гукер, один з засновників Коннектикуту, наполягав на необхідності розширення виборчого права, за політичну свободу. Основа влади полягає у вільній згоді людей, це люди встановлюють межі влади. Американський мислитель був одним з засновників колонії Коннектикут та активно пропагував ідеї політичної свободи та розширення виборчого права. Він вважав, що основа влади повинна базуватися на вільній згоді людей, а межі влади повинні встановлюватися самими громадянами. Його погляди на демократію та політичні права були відображені в одній з перших конституцій в колоніях «Основні накази Коннектикуту». Американський мислитель вважав, що ідеальна влада це та, яка відповідає перед народом, саме тому він буд переконаний, що ті, хто мають право обирати посадовців, мають і контролювати їхню владу. У своїх філософських поглядах Т. Гукер тяжів до раціоналізму та був активним учасником пуританських диспутів. Він також досліджував релігійні питання і тяжів до теїзму. За його переконанням, моральні принципи повинні бути основою для побудови суспільства, а підготовка до небесного життя – головною метою людського існування. Ідеї Т. Гукера про демократію та політичну свободу випередили свій час і вплинули на подальший розвиток американської демократії. Він став важливим символом протистояння деспотизму та боротьби за громадянські свободи. Він переконував, що влада повинна належати народу, а не окремим індивідам.

Ключові слова: американська філософія, рання американська філософія, пуританська філософія, Томас Гукер, віра, свобода, демократія.

Summary

Sobolievskiy Ya. A. Socio-political and religious views in the Puritan philosophy of the American thinker Thomas Hooker. – Article.

Early American philosophy emerged against the backdrop of colonization when European settlers conquered new territories and sought ways to organize their new community. One of the most prominent figures of this time was Thomas Hooker, who made significant contributions to the development of early American philosophy. In the history of early American philosophy, the main worldview orientations were determined by the realities of colonization, so, for example, the outstanding socio-political and religious figure T. Hooker, one of the founders of Connecticut, insisted on the need to expand suffrage, for political freedom. The basis of power is the free consent of the people, it is the people who set the limits of power. The American thinker was one of the founders of the Connecticut colony and actively promoted ideas of political freedom and expanding suffrage. He believed that the basis of power should be rooted in the free consent of the people, and the citizens themselves should establish the limits of power. His views on democracy and political rights were reflected in one of the first constitutions in the colonies, "The Fundamental Orders of Connecticut". The American thinker believed that the ideal power is the one that is accountable to the people, which is why he was

convinced that those who have the right to elect officials should also control their power. In his philosophical views, Hooker leaned towards Calvinism and actively participated in Puritan debates. He also explored religious issues and leaned towards theism. According to him, moral principles should be the foundation of society, and preparation for eternal life should be the primary purpose of human existence. Hooker's ideas about democracy and

political freedom were ahead of their time and influenced the further development of American democracy. He became an important symbol of opposition to despotism and the struggle for civil liberties. He argued that power should belong to the people, not to individual persons.

Key words: American philosophy, early American philosophy, Puritan philosophy, Thomas Hooker, faith, freedom, democracy.